

УДК 159.922.63:316.454.52-053.9

DOI:10.31339/2617-9598-2018-1(1)-14-19

Барчій М.С.

старший викладач кафедри психології,

Алмаші С.І.

старший викладач кафедри психології,

Мукачівський державний університет

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МІЖСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Анотація. У статті здійснений теоретичний аналіз міжособистісного спілкування осіб похилого віку. Представлено результати емпіричного дослідження. Зроблено висновок щодо недостатнього рівня розвитку міжособистісного спілкування осіб похилого віку та необхідності цілеспрямованого впливу на нього з метою його оптимізації. Окреслено перспективу подальшої роботи, яка полягає у підготовці програми соціально-психологічного тренінгу з розвитку міжособистісного спілкування осіб похилого віку.

Ключові слова: особи похилого віку, міжособистісне спілкування, чинники міжособистісного спілкування, геронтогенез, самотність, депресія.

Постановка проблеми. Важливою соціальною спільнотою, яка збільшується в сучасній Україні, є люди похилого віку. Їм довелося відчувати вплив кризових явищ у суспільстві, зміни в найближчому соціальному оточенні, зміну професійного статусу та актуалізацію захворювань і всляких негараздів. Постає проблема вдосконалення їхньої життєдіяльності. Одним із шляхів її вирішення, з нашого погляду, є вдосконалення міжособистісного спілкування, адже саме з ним, як засвідчують окремі вчені, пов'язана провідна діяльність осіб похилого віку. Його якість відбивається на рівні життя людини, на темпах її старіння, на емоційному та інтелектуальному стані та на самопочутті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжособистісне спілкування було об'єктом уваги багатьох науковців (Г.М. Андрєєва, І.Д. Бех, О.О. Бодальов, Л.К. Велитченко, Л.Я. Гозман, А.Б. Коваленко, І.С. Кон, В.М. Куніцина, В.О. Лабунська, О.М. Леонтєв, Б.Ф. Ломов, В.В. Москаленко, В.М. Мясичев, Б.Д. Паригін, О.Я. Чебикін, Н.В. Чепелева, Т.Д. Щербан та інші), але виявлення особливостей такого спілкування в похилому віці не було достатньо відображено в їхніх працях. Сьогодні існує об'єктивна необхідність приділити увагу науковців цьому важливому періоду онтогенезу людини й тому, безумовно, звернення до проблеми розвитку особистості в цей віковий період, визначення психологічних характеристик міжособистісного спілкування осіб похилого віку є актуальним.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні психологічних характеристик міжособистісного спілкування осіб похилого віку.

Похилий вік – заключний період онтогенезу, яскравим виявом якого є процес старіння. Старіння – біологічне явище, властиве всім формам живої матерії. Процес старіння неоднорідний. Традиційно виділяють три градації періоду геронтогенезу: літній вік (для чоловіків - 60-74 роки, для жінок - 55-74 роки), старечий вік (75-90 років), довгожителі (90 років і більше).

Міжособистісне спілкування й стосунки, як його результат, зумовлюють життєдіяльність осіб похилого віку. Завдяки якісному спілкуванню літня людина включається до широких соціальних зв'язків, у неї знижуються темпи старіння, стає кращим фізичне здоров'я, що в цілому зумовлює вищий рівень її життя. Таке спілкування загалом відіграє провідну роль у похилому віці. Це перший вид діяльності, яким людина оволодіває в онтогенезі і який дозволяє успішно здійснювати інші види діяльності. Дефіцит спілкування у випадку самотнього проживання впливає на емоційний стан особи. Якщо потреба в міжособистісному спілкуванні людини похилого віку не задовольняється, вона відчуває тривогу й стурбованість, стає схильною до депресії, страждає від самотності. Науковці стверджують, що міжособистісне спілкування осіб похилого віку є процесом, у результаті якого формуються, змінюються міжособистісні стосунки. Воно по-різному впливає на темпи старіння літньої особи, стан її здоров'я, якість життя й пошук його сенсу, визначає її емоційні стани.

Результати дослідження. Дослідження міжособистісного спілкування осіб похилого віку проводилося в м. Мукачево. Вибірку склали 40 пересічних жителів міста у віці 60-74 роки. Для досягнення мети нами були використані наступні психодіагностичні методики: «Виявлення суб'єктивного відчуття самотності» (Д. Рассел, М. Фергюсон), тест для визначення потреби у спілкуванні (ПС) (Ю.М. Орлов, В.І. Шкуркін, Л.І. Орлова), «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки», адаптація Н.В. Гришиної, тест «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк).

Першою методикою, яку ми використали в ході нашого дослідження була методика «Виявлення суб'єктивного відчуття самотності» (Д. Рассел, М. Фергюсон). За даною методикою ми отримали показники рівнів вияву самотності. Отримані результати даної методики представлені в табл. 1.Табл. 1

Показники рівнів вияву самотності за методикою
«Виявлення суб'єктивного відчуття самотності» (Д. Рассел, М. Фергюсон)

Рівні вияву самотності	Досліджувані (%)
високий рівень самотності	45%
середній рівень самотності	30%
низький рівень самотності	25%

Як бачимо, серед досліджуваних найбільш виражений високий рівень самотності – 45%. Досить високі показники середнього ступеня прояву самотності (30%). Тобто, більша частина досліджуваних вказують на те, що їм немає з ким поговорити, не вистачає спілкування, вони почуваються покинутими, для них нестерпно бути такими самотніми. Багато літніх людей вказали, що люди є навколо них, проте вони не з ними. Показники низького рівня самотності складають лише 25%.

На основі проведеного тесту для визначення потреби у спілкуванні (ПС) (Ю.М. Орлов, В.І. Шкуркін, Л.І. Орлова) можемо констатувати наступне (див. табл. 2).

Табл. 2

Рівні вияву потреби у спілкуванні за методикою «Потреба у спілкуванні (ПС)» (Ю.М. Орлов, В.І. Шкуркін, Л.І. Орлова)

Показники	Рівні (%)				
	низький	нижче середнього	середній	вище середнього	високий
	0	0	22,5	32,5	45

Як бачимо, серед досліджуваних літніх людей вираженими є високий (45%) рівень, вище середнього (32,5%) та середній (22,5%) рівень вияву потреби у спілкуванні. Це може бути обумовлено, з одного боку, скороченням соціальних зв'язків, а з другого – зростанням потреби у спілкуванні, оскільки в старості у людей з'являється багато вільного часу. Після виходу на пенсію коло спілкування звужується.

Слід зазначити, що серед багатьох опитуваних літніх людей є тенденція до використання різних засобів спілкування, зокрема, Skype та соціальних мереж, які, як ми знаємо, є відмінними засобами комунікацій, що дозволяють отримати позитивні емоції та потрібну інформацію. Але проблема тільки в тому, що не всі літні люди можуть користуватися даними технологіями самостійно.

Аналізуючи результати отримані за методикою К. Томаса «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки», адаптація Н.В. Гришиної, можемо констатувати наступне (див. табл. 3).

Табл. 3

Показники способів регулювання конфліктів за методикою К. Томаса «Діагностика схильності особистості до конфліктної поведінки», адаптація Н.В. Гришиної

Показник	Шкали				
	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Пристосування
Сер. бал	2,88	6,12	7,08	6,95	6,99

Як бачимо, літні особи в міжособистісному спілкуванні менше схильні як до прямого суперництва, так і до спільного розв'язання проблем, що виявляється в пошукові альтернативи, яка влаштовує кожного. Частіше вони або пристосовуються до ситуації, а тому жертвують власними інтересами заради інших, або уникають її вирішення, обговорення непорозумінь, або йдуть на окремі поступки один одному (компроміс). Середнє значення за показником компромісу складає 7,08, пристосування – 6,99, уникнення – 6,95, співпраці – 6,12, суперництва – 2,88.

Серед складових міжособистісного спілкування осіб похилого віку провідною є емоційна, котра визначається наявністю в суб'єктів цього спілкування певних почуттів, емоцій, переживань, спрямованих на партнера, котрі зближують з ним або роз'єднують. Саме в такій структурі міжособистісного спілкування осіб похилого віку виявляється багаторівневість психічних явищ.

З метою дослідження особливостей емоційної регуляції літніх людей, нами був проведений тест «Самооцінка психічних станів» Г. Айзенка. Ми визначили показники вираженості тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності. Отримані результати дослідження подані в таблиці (див. табл. 4).

Показники тривожності характеризуються наступними результатами: високий рівень прояву притаманний – 42,5% досліджуваних, середній рівень – 37,5%, а низький – 20%.

Табл. 4

Результати тесту «Самооцінка психічних станів» (Г. Айзенк)

Показник	Рівні у %		
	Високий	Середній	Низький
Тривожність	42,5	37,5	20
Фрустрація	37,5	37,5	25
Агресивність	35	37,5	27,5
Ригідність	40	35	25

Закономірно, що для людей літнього віку до 65 років спостерігається підвищена ситуативна тривожність, а вище 65 років – особистісна. Подібна ситуація характеризується наявністю стану несвідомого страху, відчуттям невизначеної загрози, готовністю сприйняти будь-яку подію як несприятливу та небезпечну. Людина, схильна до такого стану, постійно знаходиться в настороженому і пригніченому настрої, у неї ускладнений контакт із навколишнім світом. Оточення сприймається як вороже та загрозливе, а це, в свою чергу, може стати причиною утрудненої взаємодії з навколишнім середовищем. Дещо нижчими, проте з високою часткою високого рівня прояву, характеризуються показники фрустрації та

агресивності. Зокрема, високий рівень прояву фрустрації притаманний для 37,5% досліджуваних, а відповідний показник агресивності сягає 35% досліджуваних. Отримані показники можуть вказувати на утруднене пристосування до нової соціальної ролі у суспільстві та серед найближчого оточення.

Отже, на основі проведеного дослідження психологічних характеристик міжособистісного спілкування осіб похилого віку, можемо стверджувати, що більша частина досліджуваних вказують на те, що їм немає з ким поговорити, не вистачає спілкування, вони почуваються покинутими. Для людей похилого віку вираженими є високий та вище середнього рівні вияву потреби у спілкуванні. Досліджувані особи в міжособистісному спілкуванні менше схильні як до прямого суперництва, так і до спільного розв'язання проблем, характеризуються підвищеним рівнем тривожності та вираженими показниками фрустрації та агресивності. Отримані показники можуть вказувати на утруднене пристосування людей похилого віку до нової соціальної ролі у суспільстві та серед найближчого оточення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отримані результати вказують на недостатній рівень розвитку міжособистісного спілкування осіб похилого віку та необхідність цілеспрямованого психологічного впливу з метою оптимізації міжособистісного спілкування людей похилого віку. Перспективу подальшої роботи вбачаємо у підготовці програми соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на оволодіння знаннями про особливості міжособистісного спілкування, його чинники, засоби, компоненти та розвиток умінь і навичок застосування отриманих знань у процесі міжособистісного спілкування, що забезпечить вплив не лише на комунікативні компоненти психіки осіб літнього віку, а й на їхню здатність осмислювати власне життя, регулювати емоційні стани.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вороненко Л.С. Особливості міжособистісного спілкування літніх людей та осмисленість життя / Л.С. Вороненко // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – №2. – С.13-26.
2. Долинська Л.В. Геронтопсихологія. Практикум. Хрестоматія: навч. посібн. для студ. ВНЗ / Л.В.Долинська, Л.М. Співак. – К.: Каравела, 2012.– 240 с.
3. Коваленко О.Г. Особливості міжособистісного спілкування осіб похилого віку та їхня соціальна активність / О.Г. Коваленко // Науковий вісник Херсонського державного університету. - №5. – 2015. – С. 82-84.
4. Колос М.Н. Особливості соціалізації людей похилого віку в умовах інформаційного суспільства / М.Н.Колос // Практична психологія та соціальна робота. – 2012. – №3. – С. 10-17.

5. Савчин М.В. Психологія старіння / М.В. Савчин // Вікова психологія : навч. посіб. для студ.ВНЗ. / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – 2-ге вид., стереотипне. – К : Академвидав, 2009. – Розд.5. – С. 323-345.

REFERENCES

1. Voronenko L.S., 2011. Osoblyvosti mizhosobystisnogo spilkuvannya litnix lyudej ta osmyslenist zhyttya [Features of interpersonal communication of the elderly and life meaningfulness]. Praktychna psychologiya ta socialna robota №2, p.13 - 26.
2. Dolynska L.V., 2012. Gerontopsychologiya. Praktykum. Xrestomatiya: navch. posibnyk dlya stud. VNZ [Gerontopsychology], 240.
3. Kovalenko O.G., 2015. Osoblyvosti mizhosobystisnogo spilkuvannya osib poxylogo viku ta yixnya socialna aktyvnist [Features of interpersonal communication of the elderly and their social activity] Naukovyj visnyk Xersonskogo derzhavnogo universytetu №5, p. 82 - 84.
4. Kolos M.N., 2012. Osoblyvosti socializaciyi lyudej poxylogoviku v umovax informacijnogo suspilstva [Features of the socialization of the elderly people in the conditions of the information society] Praktychna psychologiya ta socialna robota №3, p. 10 - 17.
5. Savchyn M.V., 2009. Psychologiya starinnya. Vikova psychologiya: navch. posib. dlya stud.VNZ. [Psychology of aging]– К : Akademvydav Rozd.5. p. 323 - 345.

***Аннотация.** В статье осуществлен теоретический анализ межличностного общения пожилых людей. Представлены результаты эмпирического исследования. Сделан вывод о недостаточном уровне развития межличностного общения пожилых людей и необходимости целенаправленного воздействия на него с целью его оптимизации. Определены перспективы дальнейшей работы, которая заключается в подготовке программы социально-психологического тренинга по развитию межличностного общения пожилых людей.*

***Ключевые слова:** престарелые, межличностное общение, факторы межличностного общения, геронтогенез, одиночество, депрессия.*

***Summary.** The theoretical analysis of interpersonal communication of the elderly has been carried out in the article. The results of the empirical study of the development peculiarities of elderly interpersonal communication have been done with the help of the following methods: "Detection of subjective sense of loneliness" (D. Russell, M. Ferguson), test for determining the need for communication (PS) (Yu.M. Orlov, V. I. Shkurkin, L.I. Orlova), "Diagnosis of Personality's Inclination to Conflict Behavior", adapted by N.V. Grishina, test "Self-assessment of mental states" (Eysenck). The sample consisted of 40 average inhabitants of the city aged 60-74 years. The results of the study of the emotional component of interpersonal communication have indicated that the elderly subjects had had the highest results of rigidity and anxiety. Somewhat lower but with a high proportion of high levels of manifestation have been characterized by frustration and aggressiveness. The obtained indicators may indicate a difficult adaptation to a new social role in society and among the surrounding environment. Most of the researchers had pointed out that they had no one to talk to, they felt abandoned. It is unbearable for them to be so lonely. Many elderly people have indicated that people are around them, but they are not with them; elder persons in interpersonal communication are less inclined to direct competition, and to a joint problem solving, which is manifested in the search alternatives that suit everyone. The conclusion has been made about the insufficient level of development of interpersonal communication of the elderly and the necessity of purposeful psychological influence in order to optimize it. The prospects of further work lie in preparing the program of social-psychological training with the aim to master the knowledge about the peculiarities of interpersonal communication, its factors, means, components and development of skills and abilities of the application of the received knowledge in the process of interpersonal communication. It will ensure impact not only on the communicative components of the psyche of the elderly, but also their ability to reflect on their own lives, to regulate emotional states.*

***Key words:** elderly persons, interpersonal communication, factors of interpersonal communication, gerontogenesis, loneliness, depression*

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>